

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÁSOK INFORMÁCIÓS IGÉNYEI, PROBLÉMÁI ÉS LEHETŐSÉGEI

A „Bécsi Központ” hatodik oktatászemináriuma 1987. április, Moszkva

HEGEDÚS PÉTER

Azok számára, akik társadalomtudományi információval és dokumentációval foglalkoznak, bizonyára nem ismeretlen a „Bécsi Központ”, hivatalos nevén a *Társadalomtudományi Kutatások és Dokumentáció Európai Koordinációs Központja*, tevékenysége. Az UNESCO XII. közgyűlésén hozott határozat alapján 1963-ban megalakított nemzetközi nem-kormányközi szervezet alapvető célja a nemzetközi és komparatív társadalomtudományi tevékenység ösztönzése, a nemzetközi együttműködés erősítése az említett kutatások terén. (Megjegyzendő, hogy ez irányú törekvéseiben a központ nem áll egyedül: hasonló célkitűzések megvalósítására törekszik például a *Nemzetközi Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottság*, ICSSD (Committee for Social Sciences Dommentation), vagy a Nemzetközi Információs és Dokumentációs Szövetség Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottsága – FID/SD is, (amely utóbbi magyar irányítás alatt működik). A *Nemzetközi Társadalomtudományi Tanács* autonóm testületeként működő központot Igazgató Tanács irányítja, amelynek tagjai kelet- és nyugat-európai országok ismert társadalomtudósai közül kerülnek ki. Az operatív irányítást a bécsi székhelyű titkárság végzi.

A „Bécsi Központ” tudományos programjai a következő irányokban valósulnak meg: nemzetközi komparatív kutatások koordinálása; konferenciák és műhelytalálkozók szervezése a társadalomtudományok legaktuálisabb kérdéseiről; az információk és a dokumentumok cseréjének ösztönzése; a társadalomtudományi kutatók oktatása és képzése a kelet-nyugati összehasonlító kutatások elméleti, módszertani és szervezési problémáinak megoldására.

Jelentős a szervezet kiadói tevékenysége is, amelynek keretében a központ fennállása során több széles körű szakmai érdeklődést felkeltő művet jelentetett meg a közgazdaságtudományok, a szociológia, a demográfia, a dokumentáció stb. témájában.

A központ tudományos tevékenységébe jól illett a mostani oktatászeminárium is. A korábbi szemináriumok tárgyától eltérően – amelyek olyan témákkal foglalkoztak, mint a nemzetközi családkutatás, az új technikák bevezetésének társadalmi következményei, agrárszociológia stb. – a moszkvai program kifejezetten az információ és a dokumentáció kérdéseire összpontosított „*Az összehasonlító társadalomtudományi kutatások információs igényei, problémái és lehetőségei*” cím alatt. A szemináriumon mintegy 50 külföldi (16 kelet- és nyugat-európai országból, illetve Kanadából), s mintegy 20 szovjet szakember vett részt. A résztvevőknek körülbelül fele pályakezdő, tudományos fokozatot nemrégiben elért vagy azt elérni szándékozó szakember volt.

Elhangzott előadások: A kutatási folyamat a nemzetközi komparatív és kooperatív kutatásokban és a kapcsolódó információs igények (J. Berting, Hollandia); Információs igények a társadalomtudományokban (K. Stroetmann, NSZK); Az új információs technika: a jelenlegi helyzet és a perspektívák (V. Kisamutdinov, Szovjetunió); A tudományos információ néhány problémája a társadalomtudományokban – az Egyesült Nemzetek tapasztalatai (L. Kasprzyk, Lengyelország); A többnyelvű bibliográfiai adatbázisok nyelvészeti eszközei (R. Mdivani, Szovjetunió); Archívumok és felhasználásuk (E. Mochmann, NSZK és P. de Guchteneire, Hollandia); Mikroszámítógépek alkalmazása a bibliográfiai tevékenységben (Vásárhelyi Pál, Magyarország); Számítógépes információk felhasználása a kutatók és a döntéshozók körében (T. Wilson, Nagy-Britannia és Hegedűs Péter, Magyarország).

A szemináriumot a helyi szervező intézmény, a *Szovjetunió Tudományos Akadémiajának Társadalomtudományi Információs Intézete* (INION) részéről Prof. L. Kiuzadjan nyitotta meg.

Az előadások a társadalomtudományi információ iránti igények jellemzésén kívűl szóltak azokról a nemzetközi vagy nemzeti programokról, amelyek ezen igények mind szélesebb körű feltárását, illetve az igények kielégítésének fejlesztését szolgálják. Így például J. Berting professzor, a rotterdami Erasmus Egyetem tanára, előadásában egyebek között az ECSSID szerepéről szólt a nemzetközi komparatív kutatások lebonyolításában, s ezen belül utalt a „Bécsi Központ” tevékenységére is. Rámutatott arra, hogy a nemzetközi komparatív kutatások információs problémáinak jelentős része megoldható az intézményi és szakértői szintű nemzetközi kutatási és információs infrastruktúra erősítésével, illetve az abban felhalmozódott tapasztalatok szisztematikus hasznosításával. Az ECSSID programjaiban résztvevő kutatók – a tagadhatatlanul jelentős világnézeti és tudományos megközelítési különbségek ellenére is – az együttműködésből fakadó előnyök, valamint az intellektuális és társadalmi elismerés fényében vállalkoznak az összehasonlító kutatásokhoz szükséges nem kevés erőfeszítésre.

K. Stroetmann, (Bonn) az információs igények adekvát információs szolgáltatások útján történő kielégítéséről beszélt. Vázolta az információfelhasználás különböző módjait és a társadalomtudományi információ főbb jellemzőit. Vitatkozva M. Brittain, angol kutató tézisével, jellemezte az információhasznosítás várható alakulását és azt a – első megközelítésben tautologikusnak tűnő – hipotézist állította fel, amely szerint a formalizált, racionális információtorrások használata javítja a társadalomtudományi kutatás lehetőségeit és minőségét. Ez egyebek között azzal magyarázható, hogy e téren a tényleges haladás gyakran nem a hagyományos tudományági felosztásnak megfelelő határokon belül valósul meg. Az empirikus és gyakorlati kutatások magas költségei megkívánják a kutatási tevékenységek koordinálását és áttekinthetővé tételét, s emellett a modern kommunikációs technológiák lehetővé teszik az információs erőforrásokhoz való jobb hozzáférést (beleértve az informális kommunikációt is).

V. Kisamutdinov, az INION tevékenységét jellemezte az új információs technika alkalmazása és adaptálása terén. Az intézmény – mint ahogy a résztvevők arról személyesen is meggyőződhetnek az INION-ban tett látogatásuk során – igen komoly erőfeszítéseket tesz a legmodernebb technikai eszközök (lézerlemezben adattárolás, CD-ROM)

meghonosítására könyvtár- és információgépesítési törekvései során. Jelenleg az INION által felépített adatbázisok több mint 460 ezer dokumentum adatait tartalmazzák a közgazdaságtudomány és a demográfia, a filozófia és szociológia, a tudományos kommunizmus, a tudományszervezés, a nemzetközi munkásmozgalom tárgyköréből, illetve az európai szocialista országokra, valamint az ázsiai, afrikai és latin-amerikai országokra vonatkozó dokumentumok köréből. Nemzetközileg is hozzáférhető hálózatának 118 helyi, 84 ún. távoli – egyebek között a szocialista országok különböző információs szervezetei által képviselt – felhasználója van. Kísérleti jelleggel kapcsolatot hoztak létre az ausztriai székhelyű IIASA felhasználóival is. A tervek között szerepel az adatbázisok körének kiterjesztése (nyelvészet, faktográfiai adatbázisok), valamint a legfontosabb hardverproblémák (a tárolókapacitás lényeges bővítése) új eszközök (optikai lemezek, helyi hálózatok) bevezetése útján történő megoldása.

L. Kasprzyk professzor (Varsó) az Egyesült Nemzetek családjához tartozó nemzetközi szervezetek információs rendszereinek és szolgáltatásainak fejlődését mutatta be áttekintésében. Kiemelten foglalkozott az UNESCO *Általános Információs Programjával*, a *Dare-rendszerrel* (a társadalomtudományi és a humántudományi dokumentáció visszakereső rendszere), az *INED-hálózattal* (Nemzetközi oktatásügyi információs hálózat), a *DEVSIS-rendszerrel* (Fejlesztéstudományi információs rendszer), valamint a *SPINES-rendszerrel* (a tudomány és a technika fejlesztési célú alkalmazására vonatkozó információk cseréjének nemzetközi rendszere). Következtetései szerint a különböző országok és régiók közötti tudományos információcsere meglehetősen egyenlőtlen. Az ENSZ programjai közül az UNISIST az az általános program, amely a nemzeti és a nemzetközi információs rendszerek létrehozásának keretétül szolgál, s megteremti globális összekapcsolásuk feltételeit. A nemzetközi információáramlás fejlesztése érdekében azonban arra is szükség van, hogy világosan körülhatárolt nemzeti információs politikák – a nemzeti tudományos és műszaki politikák integráns részeként – kerüljenek elfogadásra. Az UNESCO mellett más olyan nemzetközi, esetenként nem kormányközi szervezetek is segíthetnek – és kell is, hogy segítsék – a nemzetközi információáramlást, mint az ICSU, az ISSC, a „Bécsi Központ”, az ICSSID stb.

R. Mdivani, a többnyelvű bibliográfiai adatbázisok lingvisztikai problémáit ecsetelve az INION tapasztalatai alapján. A társadalomtudományi adatbázisok speciális gondok megoldását igénylik, egyebek között az ideológiai és megközelítésbeli eltérések által motivált tudományos iskolák létezése miatt az egységes terminológiai rendszer hiánya nehezíti a többnyelvű teaurusz felállítását.

E. Mochmann, (Köln) és P. de Guchteneire, (Amszterdam) az archívumok szerepét mutatták be a társadalomtudományi kutatásokhoz elengedhetetlenül szükséges faktografikus információk rendelkezésre bocsátása terén. Utaltak azokra az egyáltalán nem jelentéktelen költségmegtakarítási lehetőségekre, amelyek az archívumokban felhalmozódott információk ismételt felhasználásából, az információk „újrafőzéséből” adódnak. Olyan új számítástechnikai eszközök felhasználását is illusztrálták előadásukban, amelyek sokszorososan felülmúlják a korábbi berendezések kapacitásait, s éppen ezért különösen alkalmasak a társadalomtudományi kutatások adatainak elemzése és hasznosítása terén.

Vásárhelyi Pál (Magyarország) az UNESCO által közrebocsátott ISIS-rendszert mutatta be, különös tekintettel a PC kategóriájú számítógépen használható változatra. A – szerencsére ma már Magyarországon is jól ismert – szoftvert az UNESCO rendkívül kedvezményes feltételek mellett adja át a nem profitcélú szervezetek számára. A rugalmasan alkalmazható és a könyvtári információs munka speciális követelményeit a legmesszebbmenőkig figyelembe vevő programrendszer fejlesztését az UNESCO állandóan figyelemmel kíséri, oktatással és karbantartással kapcsolatos információkkal segíti a felhasználást.

T. Wilson professzor (Sheffield) a számítógépes információkat elsősorban a felhasználási kategóriák szempontjából elemezte előadásában. A társadalomtudományi információkat elsősorban alkalmazók közül – vélekedése szerint – egyedül a kutatók azok, akik az utóbbi években kialakított online bibliográfiai adatbázisokat jelentős mértékben hasznosítják. (Érdeemes ennek kapcsán idézni a professzor megállapítását, miszerint az amerikai online adatbázisok nyereségének csupán néhány százaléka fakad a bibliográfiai adatbázisok közrebocsátásából.) Wilson szerint az információs szakma egyik igazi kihívása az napjainkban, hogy a teljesen eltérő informálódási szokásokkal rendelkezők – döntéshozók, vállalkozók, irányítási apparátusban dolgozók – számára megfelelő szolgáltatásokat alakítsanak ki.

E sorok írója ugyanebben a témában tartott előadásában a kelet-európai tapasztalatokból kiindulva vázolta fel a számítógépes információ felhasználását befolyásoló feltételeket, beleértve egyes technikai, piaci, szabványosítási, gazdasági és infrastrukturális tényezőket. A régióban is egyre inkább lendületet nyerő számítógépesítési tevékenység a társadalomtudományi információs rendszerek terén a különböző típusú szolgáltatások („házi” rendszerek, különböző hálózatokhoz való kapcsolódás, külföldi információs kapcsolatok) egyelőre békésnek – de korántsem harmonikusnak – nevezhető együttélését idézi elő. A sajnálatosan szórványos eddigi felmérések eredményei azt mutatják, hogy a különböző rendszerek, szolgáltatások elegye nem a társadalmi szükségletek függvényében alakul elsősorban, azaz nem a kereslet határozza meg döntően a kínálatot e szolgáltatásokra vonatkozóan, hanem a kínálat játszik erős befolyásoló szerepet a tényleges felhasználásban.

Az előadásokat és az előadásokat követő vitákban elhangzottakat az ECSSID program részéről K. T. Saelen, (Bergen) összegezte. Ő terjesztette elő azokat az ajánlásokat, amelyek egyebek között a szeminárium főbb témáinak megfelelő kutatások fejlesztésére, a nemzetközi együttműködés e téren való szükségességének elismertetésére, a szeminárium eredményeinek az elhangzott előadások publikálása és a vita értékelése útján való terjesztésére, illetve az információfelhasználás komparatív nemzetközi vizsgálatának kezdeményezésére irányultak.

A „Bécsi Központ” a moszkvai szemináriummal első ízben szervezett olyan programot, amelynek keretében társadalomtudományi szakemberek és információs szakemberek együtt vitathatták meg a társadalomtudományok információs igényeinek problémáit és az igények kielégítésének különböző módjait az információs rendszerek továbbfejlesztése és a modern technikai eszközök alkalmazása útján. Mint ahogy az talán a hasonló jellegű beszámolók keretébe illő rövid, jelzesszerű ismertetésekből is látható, a társa-

dalomtudományi információ iránti igényekről, az igények kielégítésének módjairól a legkülönbözőbb megközelítések alapján szóltak a társadalomtudománnyal és az információval foglalkozó szakemberek. Ez a sokrétűség a legnagyobb előnye – és egyben a legnagyobb hátránya is – volt a szemináriumnak: ha a szigorúan vett oktatási, továbbképzési szempontokat részesítették volna előnyben a szervezők, akkor a tematikának lényegesen egységesebbnek kellett volna lennie, ugyanakkor a tényleges sokféleség kiváló alkalmat nyújtott a különböző megközelítések összevetésére, érdekes tanulságok levonására. Az egyhangúan elfogadott ajánlások mindenképpen azt mutatták, hogy a hasonló rendezvények iránti igény továbbra is valós a különböző társadalmi berendezkedésű országok társadalomtudományi információs szakembereinek körében.

Végezetül – s nem csupán az illendőség kedvéért – szólni kell a szeminárium megszervezésének magas színvonaláról. A keletről és nyugatról jött szakemberek egyaránt elismeréssel illették mind a „Bécsi Központ”, mind pedig a vendéglátó INION munkatársainak tevékenységét. Egyöntetű volt a vélemény, hogy a szakmai és az ilyenkor szokásos egyéb programok ösztönzőleg hatottak az őszinte véleménycserére.

ADOPTÁLJON EGY KÖNYVET! – A British Library szűkös anyagi helyzete miatt egyre nő a konzerválásra, restaurálásra szoruló régi könyvek tömege; a jelenlegi költségvetési keretek között 125 év alatt lehetne behozni a lemaradást. Egy nyugdíjas vidéki házaspár az újságban olvasott erről, s felajánlottak 200 fontot egy értékes könyv rendbehozására. A könyvtár a közhangulatot érezte gesztusuk mögött, s meghirdette az „Adoptáljon egy könyvet” mozgalmat. Az „örökbefogadás” díja 200 font. Az örökbefogadó oklevelet kap, amelyen jelzik, hogy melyik könyv köszönheti újjászületését az ő adományának, s a könyvben is betétlapon örökítik meg a nevét. Konkrét címet nem jelölhet meg az örökbefogadó, de a könyv kiválasztásánál figyelembe veszik érdeklődése körét. Az akció 1987 áprilisában sikeresen indult; nagy nyilvánosságot kapott a sajtóban, rádióban, tévében is. (Library Conservation News, 1987. júl.)